

Husby-Örsta

Boplatslämningar vid Mälsundet

Arkeologisk utredning

Husby Örsta 2:2
Husby-Oppunda socken
Nyköpings kommun
Södermanland

Jenny Holm

Husby-Örsta

Boplatslämningar vid Mälsundet

Arkeologisk utredning

Husby-Örsta 2:2
Husby-Öppunda socken
Nyköpings kommun
Södermanland

Jenny Holm

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2010

Omslagsfoto: Utredningsområdet sett från andra sidan av sjön Långhalsen. Foto från sydväst, Jenny Holm.

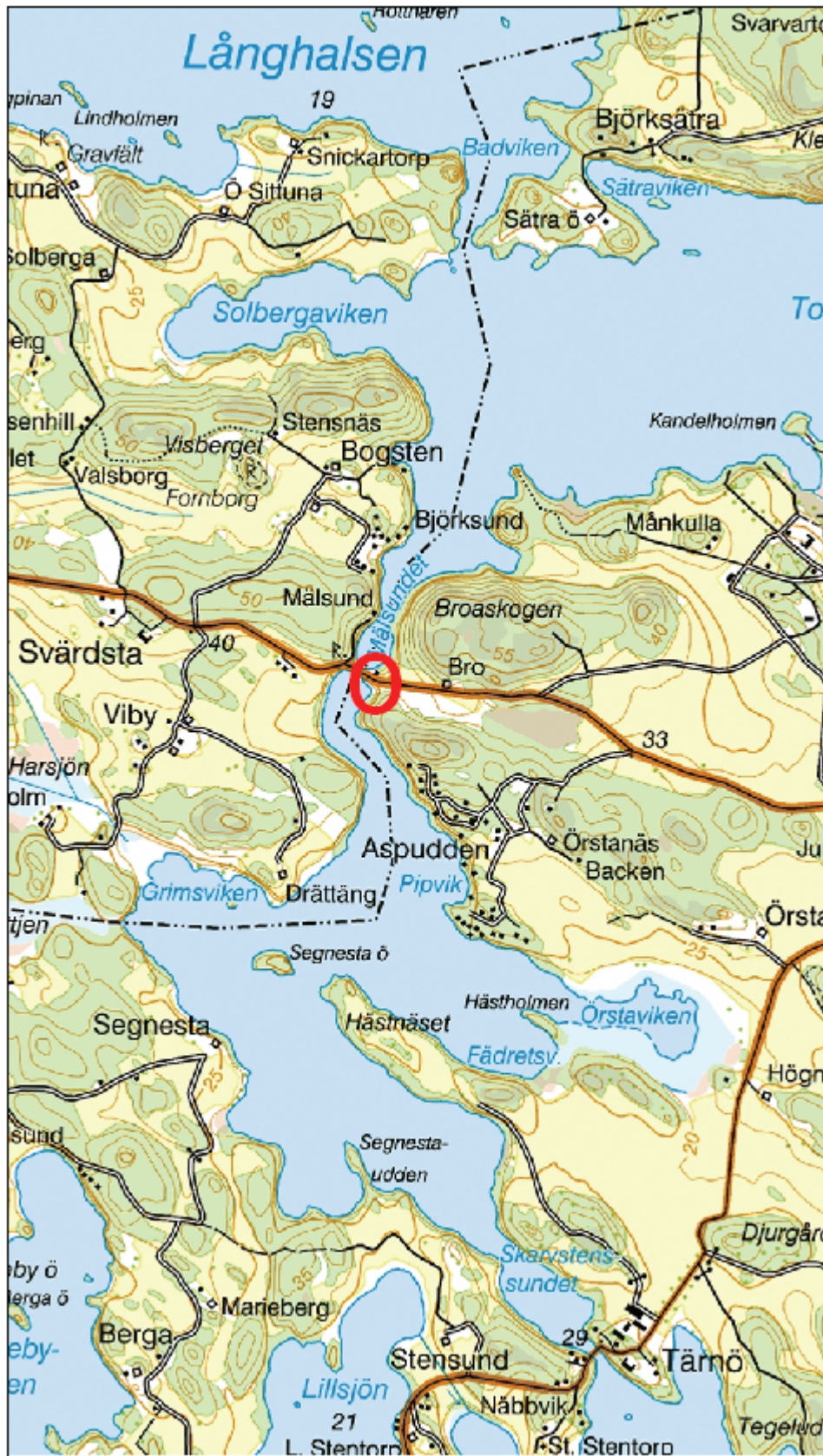
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN:

Tryck: Just Nu, Västerås 2010.

Innehåll

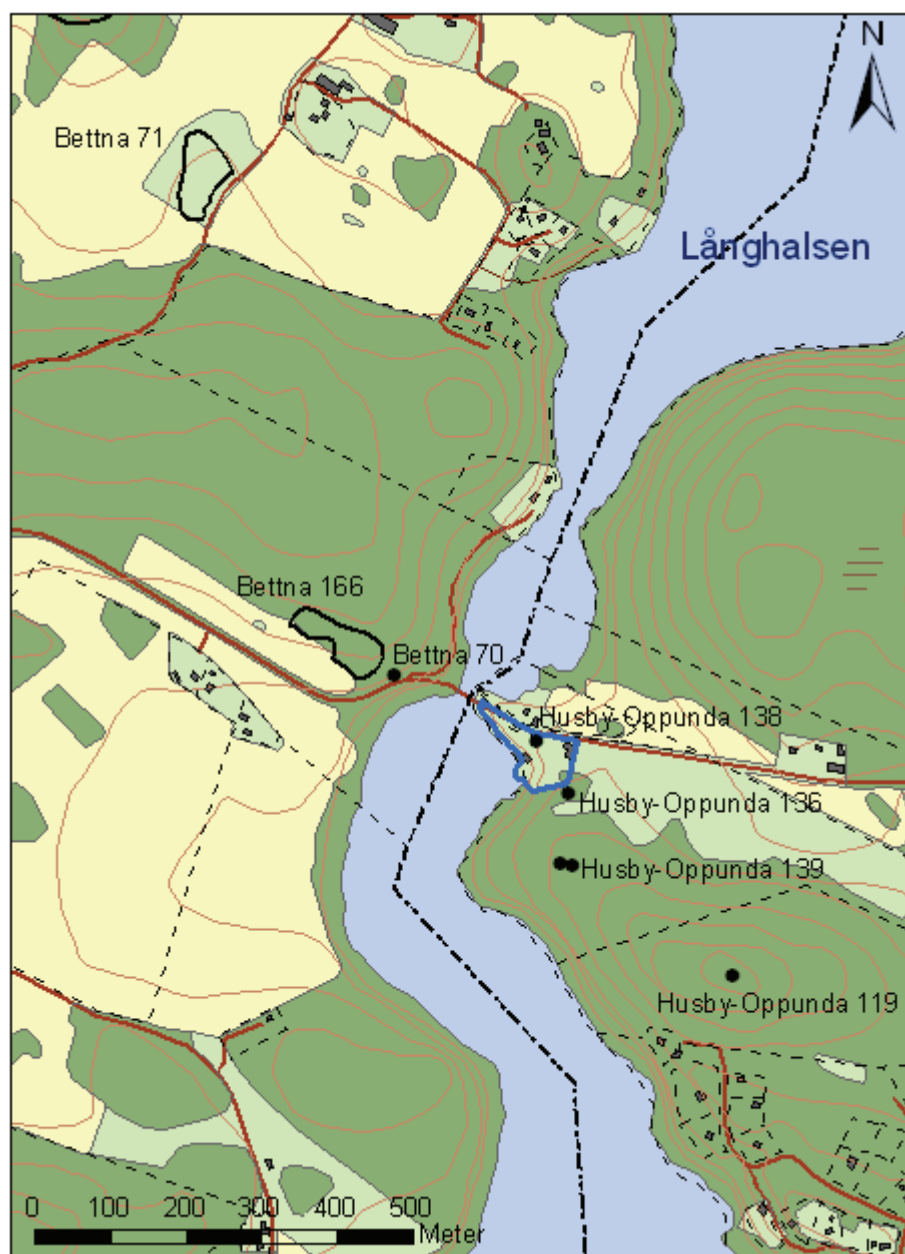
Sammanfattning.....	5
Inledning.....	6
Målsättning och metod	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Genomförande	8
Undersökningsresultat.....	8
Tolkning och utvärdering	11
Referenser.....	12
Kart- och arkivmaterial	12
Otryckta källor.....	12
Litteratur.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter	13
BILAGOR	14
Bilaga 1. Schakttabell.....	14
Bilaga 2. Anläggningstabell.....	16
Bilaga 3. ¹⁴ C-analyser	16

Figur 1. Undersökningsplatsens läge, markerat med en ring. Utdrag ur digitala topografiska kartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Vid utredningen påträffades förhistoriska anläggningar, i form av en härd och några gropar inom en begränsad yta. Härden har daterats till tiden för Kristi födelse. Området med boplatzanläggningar är cirka 20×10 meter stort (N-S) och ligger i den västvända sluttningen ner mot Långhalsen i utredningsområdets östra del.

Figur 2. Utredningsområdet markerat med blå ram. Utdrag ur digitala fastighetskartan, 9H 6a. Skala 1:10 000

Inledning

Utredningen föranleddes av att markägaren, Jan Bruneheim, planerar att bygga nytt bostadshus. De omgivande fornlämningarna, i första hand fyndplatsen för en tunnackig stenyx, Husby-Oppunda 138:1, och stensättningar i krönläge, Husby-Oppunda 136:1 och 139:1-2, gjorde att okända fornlämningar kunde förväntas i området. Utredningen bekostas av staten genom länsstyrelsen.

Målsättning och metod

Syftet med den arkeologiska utredningen var att fastställa om det fanns tidigare okända fasta fornlämningar inom det berörda området. Utredningen ska ge alla inblandade parter bättre planeringsunderlag och ge länsstyrelsen ett beslutsunderlag.

Utredningen har omfattat en begränsad kart- och arkivstudie, en specialinventering, samt sökschaktsgrävning. Kartstudierna har gjorts via Lantmäteriets digitala söktjänst för historiska kartor. Arkivstudierna har gjorts vid Sörmlands museums arkiv (SöM), samt via digitala söktjänster för Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS), Statens historiska museum (SHM), Institutet för språk och folkminnen (SOFI), Staffan Blixts hemsida om "Runstenar i Sverige" och på Wikipedia. Sökschakten grävdes med traktorgrävare, med 1,3 meter bred skopa, genom vegetationsskikt och påförda lager ner till en nivå där orörda lämningar kunde förväntas förekomma. Dokumentationen består av inmätningar av schakt och anläggningar med GPS, skriftliga beskrivningar av miljö och framkomna lämningar, samt fotografier.

Figur 3. Sökschakt grävdes med traktorgrävare i slänterna ner mot sjön Långhalsen. Foto från sydöst, Jenny Holm.

Topografi och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet ligger på östra sidan av Mälsundet vid sjön Långhalsen. Terrängen är kuperad och här och där går berg i dagen. Ytan är mestadels gräsbevuxen, men ett buskage med en större björk finns i nordväst och några tallar i sydöst. Gården Klippan

ligger med bostadshuset på norra och uthusen på södra sidan av den väg som går österut från bron över Mälsundet. Det finns en ladugård, en strandstuga, en fiskestuga och en kombinerad vedbod-utedass inom utredningsområdet. Öster om Klippan finns ett sammanhängande område med åkermark, med ytterligare en bebyggelseenhet, omgivet av bergig skogsmark.

Inom utredningsområdet ska en tunnackig stenyxa av svart bergart ha hittats i ett före detta potatisland, Husby-Oppunda 138:1. Fyndplatsen är inprickad strax söder om vägen mitt emot boningshuset.

Strax sydöst om utredningsområdet ligger en stensättning, Husby-Oppunda 136:1, på en mindre höjd. Det är en 12 meter stor, rund stensättning som ligger som en pannkaka över krönet. Den är uppbyggd av 0,4-0,6 meter stora, mestadels övermossade, stenar.

Figur 4. Stensättningen, Husby-Oppunda 136:1 på krönet söder om utredningsområdet. Foto från östsydöst, Jenny Holm.

100 meter söderut i skogen finns ytterligare ett par stensättningar, Husby-Oppunda 139:1-2, enligt uppgift av likartad karaktär men något mindre. Längre österut närmare Örsta by finns ett par gravfält, liksom vid bland annat Svärdsta på västra sidan av Mälsundet. Både enstaka gravar och gravfält är vanligt förekommande i trakten.

På västra sidan av Mälsundet står en runsten, Bettna 70:1. Den har en enkel runslinga, "en glosögd orm sedd ovanfrån", med texten "Fröger reste denna sten efter Olav, sin fader. Han ägde Gerunn." (FMIS, Runstenar i Sverige). Runstenen verkar ha fått en smäll på senare tid, kanske har någon backat på den, så att den nu lutar betänkligt.

Figur 5. Runstenen på Målsundets västra sida. Foto från söder, Jenny Holm.

Vad gäller kända boplatser finns endast en, en stenåldersboplats med slagen kvarts, i Husby-Oppunda socken. Runt Bettna samhälle i väster finns en ansamling av boplatser av allmänt förhistorisk karaktär med härdar, stolphål, gropar och sotfläckar. Den magra förekomsten av kända boplatser speglar helt säkert en kunskapslucka snarare än det faktiska förhållandet under förhistorisk tid.

Genomförande

Fältinventering, arkivstudier och söschaktsgrävning gjordes i månadsskiftet juni-juli år 2010. Resultaten redovisades muntligt till länsstyrelsen under fältarbetets gång. I samråd med länsstyrelsen bestämdes att ytterligare ett par schakt skulle grävas för att säkert avgränsa de påträffade lämningarna och att de medel som avsatts för eventuell ¹⁴C-analys skulle tas i bruk. Syftet med detta förfarande var att se om det gick att få fram tillräckligt med information om lämningarna så att den planerade exploateringen kunde genomföras utan ytterligare undersökningar.

Undersökningsresultat

Det berörda området utgjorde länge utmark under Örsta by. Bron över Målsundet och vägen dit finns med i det äldsta kartmaterialet (Örsta, ägomätning, 1691), och bör ha funnits där sedan urminnes tider. Här finns också ett gränsröse markerat norr om vägen. Gården Klippan uppträder i kartmaterialet som torp på delningskarta från år 1862, där också uthusen på södra sidan av vägen finns med. På denna karta framgår också strandlinjens förändring och hur mycket land som tillkommit efter sjösänkningen. Sjön Långhalsen sänktes cirka 2 meter år 1857 (wikipedia). Namnet Klippan dyker upp på häradsekonomiska kartan 1897 och nämns första gången i skrift i samband med avsöndringen från Örsta vid mitten av 1800-talet (SOFI).

En äldre vägsträckning, fram emot bron över sundet, kan skimras nedanför vägbanken på norra sidan av nuvarande väg och därmed utanför aktuellt utredningsområde.

En bebyggelseenhet med namnet Bro, inom ägan Björka 1:2, ligger idag öster om utredningsområdet och gården Klippan, medan Bro gamla tomt legat väster om sundet, på höjden norr om vägen. I beskrivningen över Bro gamla tomt, fornlämning Bettna 166:1, anges att den gamla landsvägen löper genom nordöstra delen av bytomten.

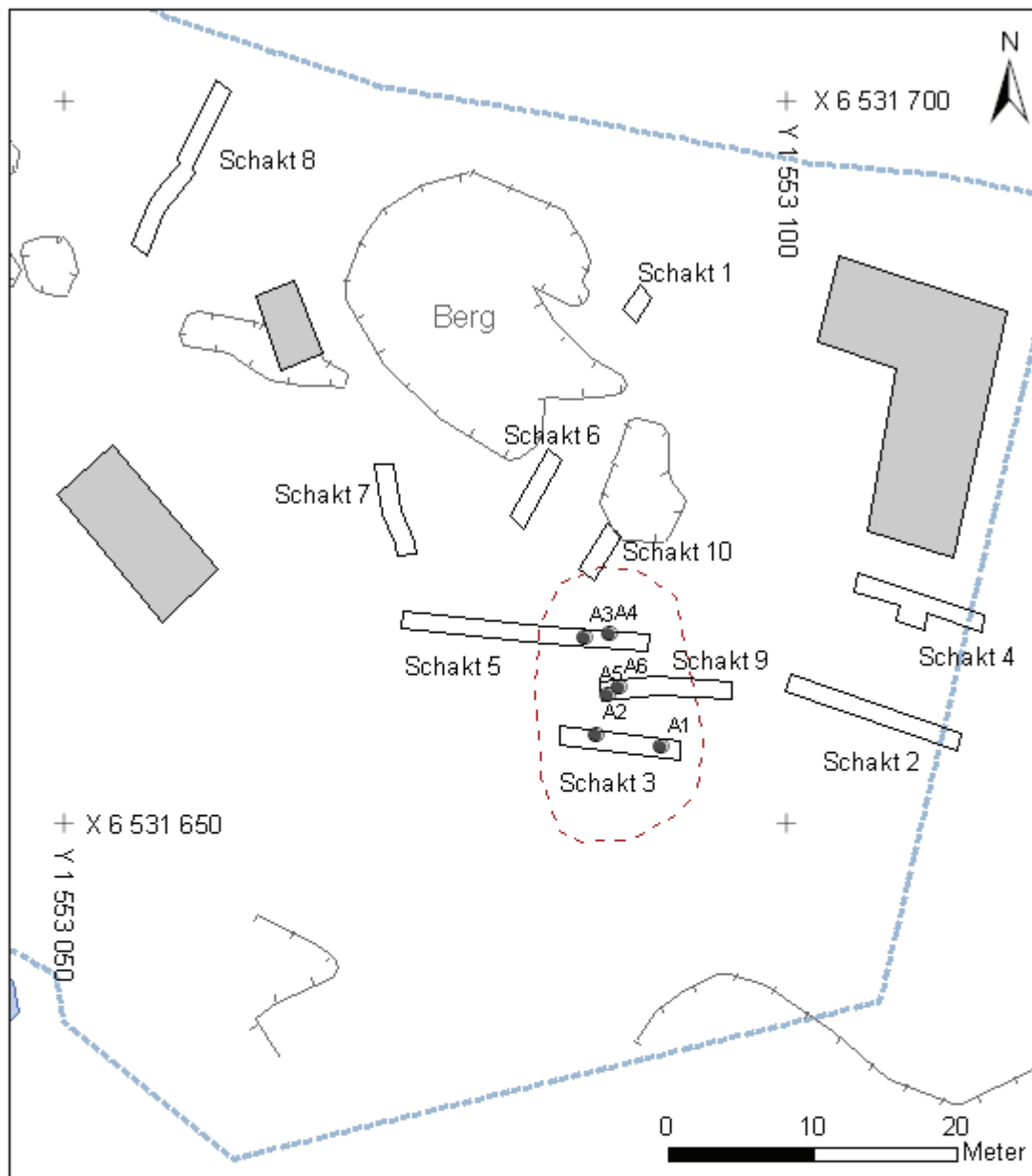
Ett tidningsklipp i Sörmlands museums arkiv, ej daterat och ej angivet vilken tidning det rör sig om, uppger att ett människoskelett hittats vid Örsta av en statdräng då han grävde en potatisgrop. Fyndet ska ha gjorts i en gavgulle, och omfattade "dunkla fragment" av kniv, pilbåge och aska. Det kan eventuellt röra sig om det gravfält, Husby-Oppunda 117:1, som ligger inom Örsta by, där det under 1980-talet gavs tillstånd till ingrepp i fornlämningen utan annan åtgärd än att eventuella fynd skulle anmälas. Ytterligare ett par gravfält, plus ett antal mer eller mindre ensamliggande stensättningar, finns i anslutning till Örsta.

Tidigare undersökningar i närområdet rör främst mindre nedslag i anslutning till gravar (Hermelin 1998 Matthing 2002a, Matthing 2002b, Wigren 1992). En provundersökning av ett medeltida hus har gjorts vid Tärnö några kilometer sydöst om Mälsundet (Mallin 1988).

Vid den här genomförda sökschaktsgrävningen påträffades boplatsanläggningar av allmän förhistorisk karaktär inom en 20×10 meter stor yta i utredningsområdets östra del. Det rör sig om en härd, två gropar och en mörkfärgning, som troligen utgör ytterligare en grop. Härden har ¹⁴C-daterats till tiden för Kristi födelse, 45 BC - 25 AD kal 1 sigma (Ua-40513). Dessutom framkom två stenskodda stolphål som, på grund av ett fynd av en sentida spik i det ena, kunnat avfärdas som recenta.

Figur 7. Härden, A3, som daterats till tiden för Kristi födelse. Foto från söder, Jenny Holm.

Legend

 Gräns för utredningsområde

 Ny fornlämning

 Schakt

 Anläggningar

 Byggnader

 Berg

Figur 6. Schaktplan med påträffade anläggningar. Skala 1:500.

Vid den angivna fyndplatsen för stenyxan var markförhållandena råddiga med påförda lager och en tegelfylld skräpgrop. Berg går i dagen på flera ställen intill det här grävda schaktet (8). Det är tveksamt om detta är platsen för det potatisland där yxan ska ha hittats.

Det gruslager som fanns ibland annat schakt 2 kan vara spår av den brukningsväg som finns med på laga skifteskartan från år 1922.

Tolkning och utvärdering

De boplatslämningar som framkommit vid utredningen faller väl in i fornlämningsmiljön med stensättningar på höjderna och den äldre bebyggelseenheten Bro. Anläggningarna, deras karaktär och antal, tyder på att fornlämningen utgör en mindre och mer tillfällig vistelse på platsen. Länsstyrelsen äger att besluta i frågan.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Örsta, ägomätning, 1691. Akt: 04-huo-5.

Örsta, storskifte, 1769. Akt: 04-huo-37.

Örsta, delning, 1862. Akt: 04-huo-60.

Örsta, laga skifte, 1922. Akt: 04-huo-101.

Häradsekonomiska kartan, bladet Stäringe, 1897-1901. Rak-id: J112-66-18.

Ekonomiska kartan, bladet Svärdsta, 9H 6a, 1958. Rak-id: J133-9h6a60.

Otryckta källor

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS). www.raa.se/cms/fornsok

Statens historiska museum (SHM). www.historiska.se

Institutet för språk och folkminnen (SOFI). www.sofi.se

Staffan Blixt's hemsida om "Runstenar i Sverige". www.svenskarunstenar.net

Wikipedia. sv.wikipedia.org

Litteratur

Hermelin, O., 1998. Arkeologisk förundersökning. Fornlämningsområde 29 vid Johannesberg i Husby-Oppunda. Arkeologiska meddelanden 1998:5. Sörmlands museum.

Mallin, V., 1988. Fornlämning 186, Tärnö, Husby-Oppunda socken, Nyköpings kommun, Södermanland, husgrund, medeltid.

Matthing, O., 2002a. Särskild utredning. Husby-Oppunda. Husbygård m.fl., Husby-Oppunda socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkeologiska meddelanden 2002:9.

Matthing, O., 2002b. Särskild utredning. Skenala-Mälsundet. Bettna socken, Flens kommun, Södermanlands län. Arkeologiska meddelanden 2002:28. Sörmlands museum arkeologi.

Rollof, Y., 1961. Inre vattenvägar i Södermanland. Särtryck ur: Tidskrift i Sjöväsendet, juli-augusti 1961.

Wigren, S., 1992. Rapport. Schaktningsövervakning. Södermanland, Husby-Oppunda sn, Husbygård.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	KM10075
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-2262-2010, 16/6 2010
<i>Undersökningsperiod:</i>	30 juni – 2 juli 2010
<i>Arkeologtimmar:</i>	20 timmar
<i>Maskintimmar:</i>	8 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	4 800 m ²
<i>Personal:</i>	Jenny Holm
<i>Vedartsanalys:</i>	Erik Danielsson, Vedlab, Glava
<i>¹⁴C-analys:</i>	Göran Possnert, Ångströmlaboratoriet, Uppsala
<i>Belägenhet:</i>	Husby-Örsta 2:2, Husby-Oppunda socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län, Södermanland
<i>Ekonomisk karta:</i>	9H 6a
<i>Koordinatsystem:</i>	RT90, 2,5 gon V
<i>Koordinater:</i>	X 6 531 650, Y 1 530 050
<i>Höjdsystem:</i>	-
<i>Inmätningssmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Förvaras hos Sörmlands museum (digitala mätfiler och foton)
<i>Fynd:</i>	-

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Markslag och topografiskt läge	Längd, m	Djup, m	Anläggningar	Stratigrafi	Anmärkning
1	Impediment, krön av höjd	2	0,45		Vegetationsskikt 0,1 meter, följt av påförd sand och grus 0,1 meter, därunder brun moig jord – äldre markyta 0,08 meter, och därunder moig morän 0,16 meter, och underst berg.	I västra schaktkanten fanns en sotfläck direkt under vegetationsskiktet.
2	Gräsbevuxen mark, västsluttning	12	0,3		Vegetationsskikt 0,1 meter, följt av torr hård lera.	Längst i öster fanns ett påfört gruslager, 0,15 meter tjockt, mellan vegetationsskiktet och leran.
3	Gräsbevuxen mark, västsluttning	8	0,35	A1 och A2	Vegetationsskikt 0,1 meter, följt av matjord 0,1-0,2 meter, och underst lera.	Ett par fläckar med glest spridda sot- och kolstränk iakttagos.
4	Gräsbevuxen mark, västsluttning	9	0,8		Vegetationsskikt 0,1 meter, i öster följt av påförd grov grus och i övrigt följt av påförd beige grus och sand 0,05-0,3 meter, därunder matjord 0,2 meter, och därunder mörk lera med ljusa stråk 0,1-0,25 meter, och underst ljus grå lera.	Mitt i schaktet fanns en anhopning av block, 0,5-0,7 meter stora, och mindre sten, samt tegel, spik och andra järnföremål. Rester av ruttnande trä med falurödfråg fanns i det mörka lerlaget. Ett avlopp med cementrör låg mellan det påförda grusskiktet och den mörka leran.
5	Gräsbevuxen mark, västsluttning	17	0,25	A3 och A4	Vegetationsskikt 0,1 meter, följt av matjord 0,1 meter och underst lera och längst i väster berg.	
6	Gräsbevuxen mark, sydvästsluttning	6	0,3		Vegetationsskikt 0,1 meter, följt av matjord 0,15 meter, och underst gulgrå firmo i norr och vitbeige mjåla i söder.	

Schakt	Markslag och topografiskt läge	Längd, m	Djup, m	Anläggningar	Stratigrafi	Anmärkning
7	Gräsbevuxen mark, sydvästsluttning	7	0,25-0,4		Vegetationsskikt 0,1 meter, följt av mylla 0,05-0,2 meter, och underst moig morän på berg i nordväst och i söder ljusgråmjällig torr och hård lera.	
8	Gräsbevuxen mark, sydsluttning	12	0,4		Vegetationsskikt 0,1 meter; i norr följt av grov grus 0,2 meter, därefter sandig grus 0,25 meter, och därunder avfallsgröp med mycket tegel minst 0,45 meter djup; i mitten följt av grus sten och mylla 0,35 meter och underst ljus finmo; i söder följt av påford grovt grus 0,15 meter, och underst mörk kleggig lerig grusig morän.	Flera stenblock, 0,5-1,2 meter stora.
9	Gräsbevuxen mark, västsluttning	9	0,4	A5 och A6	Vegetationsskikt 0,1 meter, följt av småsten och grovt grus 0,1-0,3 meter, och underst lera.	
10	Gräsbevuxen mark, sydvästsluttning	4			Vegetationsskikt 0,1 meter, följt av matjord 0,1-0,2 meter, och därunder mjåla i sydväst och finmo i nordost samt berg allra längst i nordost.	

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anl. nr	Typ	Fyllning	Beskrivning	Längd	Bredd	Djup	Schakt
1	Grop	Möränsten i gråbrun mylla.	Skålformad nedgrävning, > 1,3 fortsätter utanför schaktet åt både norr och söder.	1,3	1,5	0,2	4
2	Grop	Ljus grå lera med sotstänk.	Rund i plan, skålformad i 0,3 snittet.	0,3	0,3	0,06	4
3	Hård	Mörkt grå lera med både skärvig och opåverkad sten, bitvis sotig och med lite kol.	Oval.	1,2	0,9	-	5
4	Recent stolphål	Stenar 0,1-0,2 meter stora.	Rund anhopning av sten.	0,5	0,5	-	5
5	Mörkfärgning	Grå lera med kolstänk och enstaka stenar.	Rundad, fortsätter utanför 0,9 schaktet åt sydväst.	0,9	0,7	-	9
6	Recent stolphål	Stenar 0,1-0,2 meter stora.	Rund anhopning av sten. Fynd av sentida spik mellan stenarna.	0,5	0,5	-	9

Bilaga 3. ¹⁴C-analyser

Lab. nr	Anl. nr	Anläggningstyp	Material	¹⁴ C-ålder BP	$\delta^{13}\text{C}$ ‰ VPDB	Kalibrerad ålder med ett sigma r
Ua-40513	A3	Hård	Träkol, al	2009±30	-27,7	45 BC - 25 AD